
Nejvyšší obět' Jana Palacha

Nejvyšší obět' Jana Palacha

Jiří Hoppe

Kdyby se dnes nějaká agentura pro výzkum veřejného mínění rozhodla položit respondentům sugestivní otázku, kterého českého muže či ženu považují za novodobého národního hrdinu, jistě by jméno Jana Palacha patřilo k nejčastěji zmiňovaným. Příčinám Palachovy absolutní oběti rozuměli v lednu 1969 všichni čeští i slovenští občané a třídní bolestivé umírání mladého, pohledného studenta se jako ostří nože zaryvalo do svědomí každého jednotlivce. I když už od oněch událostí uběhlo pětadvacet let, zůstává Palachův čin v paměti společnosti jako hodnota, která se předává z generace na generaci a již nelze vykořenit ani uvrhnout násilím v zapomnění. Hluběji pochopený smysl Palachovy smrti může v určitém okamžiku zapůsobit i na náš současný život.

Jan Palach vstoupil do historie v době, kdy byl již v plném proudu proces tzv. normalizace. Ačkoli tento termín nikdo z politiků blíže nespecifikoval, přece všichni občané věděli, o co jde: pokračování československého reformního experimentu zvaného Pražské jaro nepřichází v úvahu a jediným možným řešením pro okupovanou zemi je, řečeno slovy Milana Šimečky, „obnovení pořádku“. Československo se znovu mělo stát poslušným sovětským satelitem. Moskva neponechala nic náhodě a svoje argumenty podepřela silným vojenským kontingentem (asi 75 tisíc mužů). Aby dosáhla svého, neváhala hrozit „občanskou válkou“, jinými slovy masakrem civilního obyvatelstva, který se mohl odehrát kdykoliv, kdekoliv a v jakémkoliv rozsahu. Československá politická reprezentace záhy pochopila, co se od ní žádá, a zpočátku v dobré víře a v naději na záchranu alespoň některých výsledků Pražského jara, čím dál víc kolabovala s okupanty. Velmi výstižně charakterizoval tuto dobu Václav Havel: „Vedení státu dělalo ústupek za ústupkem v naději, že tím něco zachrání, ve skutečnosti si tím však podřezávalo samo pod sebou větev. Zvolna, ale nezadržitelně se rekonstituovaly staré pořádky, přitom však bylo ještě možné svobodně mluvit a psát. To dávalo celé tehdejší atmosféře její drásavost: mluvilo se otevřeně a tvrdě - a přitom se dalo mluvit de facto jen o vlastní bezmoci; Důrazně se protestovalo - a přitom se vlastně dalo protestovat jen proti tomu, že na protesty není brán zřetel. Byla to doba velkých studentských stávek, nekončících schůzí, petic, jednání demonstrací, vzrušených debat. Loď se zvolna potápěla, ale pasažérům bylo dovoleno křičet, že se potápí.“

Během podzimu a zimy 1968 si občané museli pomalu zvykat na soužití se sovětskou vojenskou přítomností. Počáteční šok vystřídala realita všedního dne. Okupanti se sice stáhli z větších měst do okolních lesů a polí, svoji existenci však připomínali časopisem Zprávy (do května 1969 vyšlo 61 čísel) a rozhlasovým vysíláním stanice Vltava (vysílání zajišťovali východní Němci z okolí Drážďan). Ale stále těsnější kolaborace československých politiků s okupanty vedla k otevřeným občanským protestům. Nejbouřlivější studentské demonstrace, o nichž se zmiňuje Havel, se odehrály 28. října a 6. a 7. listopadu 1968, kdy se podle zdrojů ministerstva vnitra počet demonstrantů odhadoval na 8 000. Poprvé od tzv. strahovských událostí (31. října 1967) zasáhla proti studentům policie, nepostupovala však až na výjimky brutálně. Těchto protestů se zúčastnil i Jan Palach. Ani tyto protiokupační aktivity nevedly ke kýženému zvratu. Naopak. Na nejvyšších místech se stále více a více prosazovala promoskevská garnitura ochotná okleštit zbytky občanských práv a svobod, především právo shromažďovací a společovací, a rovněž zavést nekompromisní cenzuru médií. Do funkcí a úřadů přicházeli i noví „realističtí“ (tedy promoskevští) politici jako byl Gustáv Husák. Devótnost politické reprezentace znovu a znovu burcovala občany k odporu. Studenti na všech československých vysokých školách v listopadu 1968 tři dny stávkovali. Bouřila se také kulturní a umělecká fronta, jež byla organizována ve vlivném Koordinačním výboru tvůrčích svazů. Stranou nezůstali ani odborově organizovaní dělníci, kteří vystoupili na podporu „tribuna lidu“ Josefa Smrkovského, tehdejšího předsedy Národního shromáždění. Ačkoli akce studentů, kulturní inteligence i dělníků vyjadřovaly celospolečenské požadavky a tudíž je podle průzkumu veřejného mínění podporovalo až 90% občanů, skončily bezvýsledně.

Do této atmosféry, plné společenských zvratů a osobních rezignací, náhle vstoupil dosud bezejmenný student. 16. ledna 1969 ve 14, 30 se u Národního muzea v Praze polil benzínem a zapálil Jan Palach. Neslýchaná drastičnost jeho činu šokovala celou veřejnost a znovu rozdmýchala oheň nekapitulantských postojů jednotlivců. Občané správně pochopili, že se Jan Palach pokusil zastavit politiku ústupků a kolaborace. Na místě činu byl nalezen dopis tohoto znění:

„Vzhledem k tomu, že se naše národy octly na okraji beznaděje, rozhodli jsme se vyjádřit svůj protest a probudit lid této země následujícím způsobem.

Naše skupina se skládá z dobrovolníků, kteří jsou odhodláni se dát pro naši věc upálit.

Já jsem měl tu čest vylosovat si jednotku, a tak jsem získal právo napsat první dopisy a nastoupit coby první pochodeň.

Naše požadavky jsou: 1. okamžité zrušení cenzury

2. zákaz rozšiřování Zpráv

Jestliže naše požadavky nebudou splněny do pěti dnů, tj. do 21. ledna 1969, a nevystoupí-li lid s dostatečnou podporou (tj. časově neomezenou stávkou), vzplanou další pochodně.

Pochodeň č. 1

P. S. Vzpomeňte na srpen. V mezinárodní politice se uvolnil prostor pro ČSSR, využijme jej.“

Reakce veřejnosti na Palachovo sebeupálení byla jednoznačná. Už druhý den ráno začali na Václavském náměstí držet hladovku dva mladí lidé a záhy se k nim připojilo dalších čtrnáct, jimž okolojdoucí Pražané projevovali sympatie a podporu. I v dalších místech republiky se lidé k akci spontánně připojovali, a tak celkově vzrostl počet hladovkářů na sedmdesát osob. Každý den se na Václavském a Staroměstském náměstí konaly improvizované mítinky. Na soše svatého Václava se objevily nápisy: „Jan Hus - Jan Palach“, „Zrušte cenzuru, zakažte Zprávy, Rusové domů, Brežněv na větev, Husák na větev, Hip-hip Bundeswehr“, ad. Velké pozornosti se těšilo prohlášení vědecké rady Filozofické fakulty UK, v němž zazněl apel na politiky, „aby si uvědomili, na jaké křížovatce stojí nejen oni, ale všechen lid“. I další zástupci studentů a občanských organizací vyjadřovali hlubokou lítost, ale i pochopení pro tak zoufalou formu protestu. Naopak vláda a komunistické vedení se polekalo nové vlny občanského odporu a rozhodlo se Palachův dopis nepublikovat. Je ale přirozené, že obsah dopisu nezůstal dlouho utajen. V rozhovorech se studenty se vládní zástupci jali bagatelizovat vliv cenzury na sdělovací prostředky a co se týče Zpráv, argumentovali tím, že vycházejí nelegálně a že se právě vedou intenzivní rozhovory o jejich zastavení.

Ale ani příslušníci vládnoucí garnitury nemohli vyloučit, že v dalších dnech budou stejně krutě zmařeny další mladé životy. Toho se ostatně obávali všichni. V Televizních novinách proto vystoupil básník Jaroslav Seifert a promlouval k možným následujícím „pochodním“: „Vám chlapi, kteří jste se odhodlali zemřít! Nechceme žít v nesvobodě a proto v nesvobodě žít nebudeme. To je vůle nás všech, všech lidí kteří zápasí o svobodu národní a svobodu vlasti. Nikdo nesmí zůstat sám, ani vy studenti, kteří jste se rozhodli k nejzoufalejšímu činu, nesmíte mít pocit, že není jiná cesta, než kterou jste sami zvolili. Prosim vás, nemyslete si ve svém zoufalství, že naše věci se dají vyřešit jenom hned a že se řeší jenom tady. Máte právo udělat se sebou sami, co chcete. Nechcete-li však, abychom se zabili všichni, nezabíjejte se!“

Do hry o životy přátel Jana Palacha se rovněž zapojil Luděk Pachman, tehdy velmi populární šachový velmistr. Pachman, kterého o zákrok požádal prezident Svoboda, vyzval z televizní obrazovky všechny mladé lidi odhodlané jít ve šlápěch Jana Palacha k tomu, aby se s ním telefonicky spojili a poskytl k tomu účelu své soukromé telefonní číslo. Tři dny pak Pachman prožil u telefonní linky, na jejímž druhém konci se vystřídali pravděpodobně všichni psychopati tehdejšího Československa. A jak už to bývá, každý dobrý skutek je po zásluze potrestán: po vyčerpávajícím telefonickém maratonu Pachmana Státní bezpečnost obvinila z toho, že společně s Emilem Zátokem, Pavlem Kohoutem, Lubošem Holečkem a Vladimírem Škutinou vlastně Jana Palacha zavraždil tím, že mu pryč místo tekutiny vyvolávající „studený oheň“, předal obyčejný benzin. Tuto nehoráznou lež zopakoval poslanec Vilém Nový i ve Federálním shromáždění. Dezinformace Státní bezpečnosti už přišla v okamžiku, kdy byl Jan Palach mrtev.

Už od okamžiku, kdy se po Praze rozkřikla zpráva o drastickém činu studenta u Národního muzea, se lidé zajímali, kdo je Jan Palach a jak se mu momentálně daří. Kamarádi a kolegové ze semináře informovali veřejnost, že Palach se narodil v Praze. Žije s maminkou ve Všetatech a studuje Filozofickou fakultu UK, obor dějepis - politická ekonomie. Novináři brzy zjistili, že Palach leží na klinice v Legerově ulici a od té chvíle byla budova kliniky jako v obležení. První samozřejmě přispěchala Státní bezpečnost, která pod Janovo lůžko umístila magnetofon. Vedení kliniky pak dvakrát denně aktualizovalo údaje o pacientově zdravotním stavu.

Jan Palach utrpěl těžké popáleniny na 85% povrchu těla a tento stav považují lékaři za smrtelný. Když jej přivezli na kliniku, byl při vědomí a bystře reagoval na vše, co se okolo něj dělo. Na otázku po příčinách úrazu uvedl: „Zapálil jsem se sám, jako to dělali budhisté ve Vietnamu. Na protest proti všemu, co se tady děje, proti nesvobodě slova, tisku a všeho ostatního. Říkejte to všem.“ Podle svědectví zdravotní sestry, která s Janem Palachem mluvila den před smrtí, snášel všechny obtíže s velkou statečností. Ve chvíli, kdy se mu ulevilo, nechal vzkázat kolegům ze studií i veřejnosti, „aby to nedělali“, a pokračoval v monologu: „V historii jsou určité okamžiky, kdy je zapotřebí něco udělat. Ted' je na to čas. Za půl roku, za rok už bude navždy pozdě. Ve Vietnamu to také pomohlo. Je nás víc, budeme pokračovat, dokud vláda něco neudělá.“

V nemocnici Jana Palacha navštívila maminka s bratrem, spolužačka Eva Bednáriková a později studentský vůdce Luboš Holeček. Bylo s ním také natočeno interview, v němž zhruba zopakoval to, co již řekl dříve zdravotníkům. K Janu Palachovi se dokonce dostali také filmaři, kteří později záběry z Palachova pokoje použili v mimořádně působivém filmu Ticho.

Když Jan Palach 19. ledna 1969 kvečeru zemřel, zabalili jej jeho kolegové do československé vlajky, básník Petr Kopta položil na jeho hrud' vlastní báseň a později, po převozu těla do Ústavu soudního lékařství, sňal sochař Olbram Zoubek jeho posmrtnou masku. Sádrový odlitek masky byl okamžitě umístěna na kašnu pod Národním muzeem. Na pomníku svatého Václava se objevil nový nápis: „Žádáme, aby Jan Palach byl pohřben na Slavíně.“ Ještě večer devatenáctého vystoupil v televizi předseda České národní rady (parlamentu) Čestmír Císař, který spoluobčany vyzýval ke „klidu a rozvaze“ a tvrdil, že pro neustálé napětí a zmatky nelze plnit program vlády a vedení KSČ. Hned na druhý den se na Václavském náměstí sešli mladí lidé, aby vyjádřili svůj zármutek nad skonem Jana Palacha a také aby dali najevo svoji solidaritu s důvody, které palacha vedly k jeho činu. Shromáždění, v jehož čele nesli studenti transparent s heslem „Věrní zůstaneme“, se vydalo na pochod Starým městem. Závěr smuteční slavnosti se odehrál na dnešním náměstí Jana Palacha před budovou Filozofické fakulty. Ještě v jejím průběhu se delegace studentů sešla se zástupci vlády, kteří se obávali otevřené protirežimní demonstrace, zároveň ale byli bezradní, a proto zapřísahali účastníky diskuse, aby zachovali „rozvahu“. Je přirozené, že z toho mezi mladými lidmi panovalo velké rozčarování.

Pohřeb Jana Palacha by určen na 25. ledna 1969. Rakev s ostatky spočívala od rána na nádvoří Karolina, kam se Palachově památce přišel poklonit mnohatisícový zástup lidí. Podle odhadů ministerstva vnitra se pohřbu jen v Praze zúčastnilo na 200 000 lidí. Smuteční obřad započal ve 12, 45 a pak následoval průvod Starým Městem až k budově FF UK. Odpoledne se s Janem na Olšanských hřbitovech rozloučila rodina a nejbližší přátelé. Evangelický farář Jakub Trojan z Libiše nad hrobem řekl: „V tomto cynickém století, v němž nás často děsí druzí a my opět děsíme je, a v němž se mnohdy lekáme, jak jsme vnitřně malí - on nás přivedl k tomu, abychom se ptali otázkou, která z nás může učinit velké lidi: co jsem udělal já pro druhé, jaké je mé srdce, za čím jdu, čemu sloužím, co je pro mne nejvyšší životní hodnotou? Po smrti Jana Palacha bude každému o něco těžší zůstat tváří v tvář této výzvě lhostejným a stane se takřka nemožné vrátit se k dennímu pořádku.“

K činu Jana Palacha se ve dnech před pohřbem i po něm vyslovilo několik členů mocenské garnitury. K odkazu Jana Palacha se bezesbytku přihlásil ministr školství Vilibald Bezdíček, zatímco šéf slovenských komunistů Gustáv Husák cynicky mluvil o zneužití protestu „antisocialistickými silami“. Alexander Dubček, jak bylo bohužel jeho zvykem, hovořil o bolestném nedorozumění a doprovodil svá slova působivou dikcí. To asi rozhodlo. Lidé již byli z neustálého lavírování mocenské špičky otráveni. Náznak oživení občanské jednoty zůstal nevyužit.

Nevyužita zůstala i oběť šumperského studenta Jana Zajíce, který následoval Jana Palacha a upálil se na Václavském náměstí před domem číslo 39 pětadvacátého února 1969. Zajíc zemřel namísto a jeho pohřeb se už nesměl odehrát v Praze. Pochován byl 2. března ve Vítkově.

Pro širší veřejnost zcela neznámý byl Evžen Plocek, jenž se rovněž na protest proti politice KSČ upálil 4. dubna 1969 v Jihlavě. Zemřel o pět dnů později.

Ačkoli se Státní bezpečnost velmi snažila, aby Palachův odkaz zmizel z paměti národa, nikdy se jí to nepodařilo. O tom, jaký strach měla nová normalizační garnitura z mrtvého Palacha, svědčí bezpříkladný akt policejní zvěle: Po hrubém nátlaku Státní bezpečnosti dala maminka s bratrem Jiřím souhlas ke zrušení Janova hrobu na Olšanech. 25. října 1973 ve čtyři hodiny ráno vykopalo několik příslušníků Bezpečnosti hrob a rakev s ostatky přenesli do strašnického krematoria. Tam tělo spálili. Urnu s popelem pak odvezli do Všetat. Za dva dny do olšanského hrobu pohřbili stařenku z domova důchodců... Do původního hrobu se popel Jana Palacha vrátil až v roce 1990.

Odkaz Jana Palacha ještě jednou dramaticky zasáhl do dějin celé země. Stalo se tak přesně dvacet let po jeho činu, kdy se lidé na Václavském náměstí v Praze pět dní scházeli na demonstracích proti režimu. Vzpomínka na Palachovu nejvyšší oběť a rovněž ideály, za něž položil život, významně napomohly návratu demokracie do Československa.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY:

Culek, Josef: Jan Palach. Praha 1990

Nádvorník, Pavel: Jan Palach. Praha 1990

Němcová, Ilona: Jan Palach. Umístěno na webových stránkách: www.totalita.cz

Lederer, Jiří - Procházková, Lenka: Jan Palach, Praha 1990

Sádecký, Josef: Živé pochodně. Curych 1980

Zborník, Dobroslav: Pochodeň. Dokumentární film o Janu Palachovi, Česká televize 1993

Článek vyšel v prosinci 2003 v rozšířené verzi ve Společenskovědních předmětech (Čtvrtletníku pro pedagogy základních a středních škol).